Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute
e-ISSN: 2822 - 3136
Yıl / Year: 2025 - Sayı / Issue: 67

Orta Asya Şamanizminde Evrenin Tezahürü

Manifestation of the Universe in Central Asia Shamanism

Kübra Nur ENDER
Van Yüzüncü Yıl University, Department of History, Van, Türkiye
Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü, Van, Türkiye
Orcid: 0009-0003-0208-7197 enderkubra5512@gmail.com

Şengül DEMİREL
Associate Proffesor, Van Yüzüncü Yıl University, Department of History, Van, Türkiye
Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü, Van, Türkiye
Orcid: 0000-0002-0174-6379 senguldemirel@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Ender, K. N. and Demirel, Ş. (2025). Manifestation of Universe in Central Asia Shamanism. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute,* 67, 231-243
Ender, K. N. ve Demirel, Ş. (2025). Orta Asya Şamanizmde Evrenin Tezahürü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 67, 231-243

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi
Received/Geliş Tarihi: December 6, 2024/6 Aralık 2024
Accepted/Kabul Tarihi: January 6, 2025/6 Ocak 2025
Published/Yayın Tarihi: March 18, 2025/18 Mart 2025
Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart
Issue/Sayı: 67
Pages/Sayfa: 231-243
Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Kübra Nur Ender/ Şengül Demirel).
Conflict of Interest/Çıkar Beyanı
There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.
Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı
This article has two authors and the contribution rate of each author is 50 % /Bu makale iki yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 50, yüzde 50'dir.
Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0lisansı altında yayımlanmaktadır

Öz

Bu makalede, Orta Asya Şamanizm'in evren görüşü, şaman davulu temel alınarak incelenmiştir. Şaman davulu, yalnızca bir ritüel enstrümanı değil, aynı zamanda şamanların evrene dair kozmolojik görüşlerinin somutlaştıran bir sembol olarak kabul edilmektedir. Davulun fiziksel yapısı, işlevi ve üzerindeki semboller, evrenin katmanlı yapısını ve şamanın bu yapıyla kurduğu ilişkiyi yansıtır. Şamanizm'in temelinde, evrenin üç katmandan oluştuğuna inanılır: "Gökyüzü" (tanrılar ve ruhların mekânı), "Yeryüzü" (insan yaşamının merkezi) ve "Yeraltı" (ataların ruhları ve bilinmeyenin diyarı). Şaman davulunun yüzeyi, genellikle yeryüzünü ve bu katmanların birleşim noktasını temsil eder. Çerçevesi ise, evrenin döngüselliğini, sürekli hareket eden bir zaman ve mekân anlayışını ifade eder. Davulun üzerindeki semboller, hayvan figürleri, yıldızlar veya ruhlar gibi öğeler, bu kozmik düzenin parçalarını simgeler. Şaman, davulun ritmik sesi aracılığıyla transa geçer ve ruhani bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk sırasında, davul sesi evrenin ritmini temsil eder ve şaman kozmik katmanlar arasında bir köprü görevi görür. Şaman davulunun sesinin, ruhlarla iletişim kurmada ve birey ya da toplum için denge sağlamada merkezi bir rol oynadığı, bilim insanlarınca vurgulanmaktadır. Bu çalışmada; şaman davulunun, bir mikro kozmos olarak evrenin işleyişini yansıttığı ve şamanların dünya görüşünü anlamak için bir anahtar olduğu sonucuna varılmıştır. Şaman davulunun evrenin tezahürünü ifade eden bir araç olarak hem fiziksel hem de metafiziksel bir anlam taşıdığı görüşü savunulmaktadır. Böylece, şaman davulu, hem doğanın hem de insanın evrendeki yerini bir bütünlük içinde kavramamızı sağlayan bir sembol olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Şamanizm, Totem, Doğa, Şaman Davulu.

Abstract

In this article, the universe view of Central Asian Shamanism is examined through the shaman drum. The shaman's drum is seen not only as a ritual instrument, but also as a symbol embodying the shamans' cosmological understanding of the universe. The physical structure of the drum, its function and the symbols on it reflect the layered structure of the universe and the relationship that the shaman establishes with this structure. At the heart of shamanism, it is believed that the universe consists of three layers: the sky (the place of gods and spirits), the earth (the center of human life) and the underground (the ancestral spirits and the land of the unknown). The surface of the shaman's drum usually represents the earth and the junction point of these layers. Its framework, on the other hand, expresses the cyclicity of the universe, a constantly moving understanding of time and space. Elements on the drum, such as symbols, animal figures, stars or spirits, symbolize parts of this cosmic order. The shaman goes into a trance through the rhythmic sound of the drum and embarks on a spiritual journey. During this journey, the sound of drums Decodes the rhythm of the universe and positions the shaman as a bridge between the cosmic layers. It has been emphasized that the sound of the shamanic drum plays a central role in communicating with spirits and maintaining balance for the individual or society. The article concludes that the shaman drum, as a microcosm, reflects the functioning of the universe and is a key to understanding the worldview of shamans. It has been argued that the shaman drum has both a physical and metaphysical meaning as a means of expressing the manifestation of the universe. Thus, the shaman's drum has been studied as a symbol that comprehends the place of both nature and man in the universe in integrity.

Keywords

Shamanism, Totem, Nature, Shaman Drum.

Giriş

İnsanoğlu, var olduğundan bu yana çevresini tanımaya, anlamlandırmaya ve ona uyum sağlamaya çalışmıştır. Doğayı anlamlandırma sürecinde, insanın bilgi birikimi ve zihinsel gelişimi yeterli olmadığında, karşılaştığı tabiat olayları karşısında merak, korku, hayranlık gibi duygular ağır basmıştır. Bu duygular, doğa olaylarının kişiselleştirilmesine ve bu olaylara insanüstü nitelikler atfedilmesine yol açmıştır. Böylece, doğa olaylarına hükmettiğine inanılan tanrılar ortaya çıkmıştır. Başlangıçta, bu doğa tanrıları düzensiz bir inanç sistemine dayanırken, insanın karmaşık düşünebilme kapasitesinin gelişmesiyle bu inançlar sistematik hale gelmiştir. İnsan, yalnızca doğa olaylarını değil, kendi varoluşunu ve evrendeki yerini anlamlandırmak için de mitolojik ve dini kavramlar geliştirmiştir. Bu sürecin bir yansıması olarak, doğanın bir ruhu olduğu inancı şekillenmiştir. Her ağacın, kayanın, suyun ve hayvanın bir ruh taşıdığı inancı, birçok eski kültürde merkezi bir yer tutmuştur. Bu anlayış, doğa ile insan arasındaki ilişkinin mistik bir bağa dayandığını ortaya koymaktadır.

Doğa ruhlarına dayalı inançlar, dünya genelindeki birçok ilkel toplumun inanışlarının temelini oluştururken, zamanla ritüeller ve kurallar etrafında şekillenen sistematik dinlere dönüşmüştür. Bu dinler, sadece doğaya duyulan saygıyı değil, aynı zamanda insanın sosyal düzenini ve ahlaki yaşamını da yönlendiren kurallar bütünü haline gelmiştir. Dinlerin, içerdiği felsefi öğretiler ve sembollerle birlikte, uygulanması gereken ritüelleri barındırması bu sistematiğin temel bir parçasıdır.

Eski Türk inançları bu bağlamda incelendiğinde, "Gök Tanrı" inancı doğa ve insan arasındaki bu mistik bağın güçlü bir örneğidir. Gök Tanrı, doğanın üstün gücünü ve evrensel düzeni temsil ederken, yer-su ruhları gibi inanışlar da doğanın her unsurunun kutsal kabul edildiğini gösterir. Türk mitolojisinde kurt figürünün kutsallığı, hayvanların da ilahi bir kimlik kazanabileceğini ortaya koyar. Bu durum, doğa ve insan ilişkisinin çok boyutlu olduğunu ve mitolojik anlatıların bu bağlamda birer köprü işlevi gördüğünü göstermektedir. Benzer şekilde, Şamanizm de doğa ruhlarına dayalı inanışların ve ritüellerin en çarpıcı temsilcilerinden biridir. Şamanist ritüeller, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insan-doğa dengesini sağlamaya yöneliktir. Bu ritüeller, insanın doğa ile kurduğu ilişkiyi derinleştirirken, aynı zamanda modern dinlerin ritüel ve sembollerine de ilham kaynağı olmuştur.

Yukarıda bahsedilen insanlık tarihindeki bu dinamik süreç, İpek Yolu gibi kültürel temas noktalarında da kendini göstermiştir. Farklı toplumlar, birbiriyle etkileşim içinde olarak ritüel, mitoloji ve dini inanışlarını paylaşmış ve yapıyı zenginleştirmiştir. Bu, hem mitolojik hem de dinsel çeşitliliğin temel unsurlarından biri olmuştur. Buradan; insanlık tarihindeki inanç sistemlerini, doğa karşısındaki hayranlık, korku ve anlam arayışının şekillendirdiği sonucuna varabiliriz.

Mitolojilerden dinlere uzanan bu yolculuk; insanın zihinsel, sosyal ve kültürel evriminin en önemli unsurlarından biri olmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra en eski inanç sistemlerinden bir diğeri de "Totem" inancıdır.

İlkel toplumların çoğu farklı kavramlar kullanarak aynı inanç sistemine işaret etmektedir (Tanyu, 1983, s. 155-157). Türk toplumlarında da Şamanizm ile iç içe geçmiş bir totem inancı bulunur. Eski Türklerde, her klanın bir totemi vardır ve bu totem, klan üyeleri için kutsal kabul edilir. Klan üyeleri totemi ata sayar ve klanlar bağlı oldukları totem mensupları ile evlenemezler (ekzogami). Taş ve tahtadan yapılan totemlere "Şuringa" adı verilmektedir (Kafesoğlu, 1980, s. 16). Totem inancı Malezya, Avusturya ve Amerika yerli halklarında arasında da görülmektedir. Meşhur tarihçi Reşid'üd-din Câmi'üt-tevârih adlı eserinde 24 Oğuz boyunu sıralarken, her dört boyun ortak bir kuşu (ongon) olduğunu göstermektedir (Kafesoğlu, 1980, s. 12-13). Ziya Gökalp kutsiyet verilen bu unsurlardan "ongun" olarak bahsetmektedir (Gökalp, 1976, s. 153).

Abdulkadir İnan ise bu etnografik bilgiyi şöyle açıklamaktadır; Altaylar'da "töz", Yakutlarda "tangara", Uranha'larda "eren", Moğol ve Buryatlarda "ongon" olarak adlandırılan put-fetişler bulunmaktadır. Bunlar keçeden, paçavralardan, kayın ağacı kabuğundan yapılır ve bunların bir kısmını çocukların oynadığı bebeklere benzetmektedir (İnan, 1986, s. 42). Tözlerin atalarının ruhunu taşıdığına inanılır ve onlara kurban sunulur. Tüm Türk boylarının ortak hayvanı kurttur; kurt ata hayvan olarak kutsaldır. Ancak bu benzerliklere rağmen totemizm inancına sahip toplumlarda, akrabalık mensup olunan toteme göre belirlenmektedir. Türklerde ise akrabalıkta kan bağı önemlidir. Bu inançların ekonomisine bakıldığında totemizm de avcılık ve devşirme hâkim iken Türk toplumlarında ise hayvan yetiştiriciliği ve konargöçer yaşam tarzı hâkimdir. (Kafesoğlu, 1980, s. 9-16).

Totem inancına mensup halkların yaşam ve ibadet tarzlarına bakıldığında ise kesin bir ifade ile Türklerin totemizmi benimsediklerini iddia etmek mümkün değildir. Eski Türklerdeki Totemizm uygulaması genel tanıma çok da uymamaktadır. Türklerin yaşam ve ibadet tarzlarına dair incelenen inanç sistemine ait bilgilerin pek çoğuna Çin kaynaklarında, Bengü Taş yazıtlarında ve muhtelif yazılı kaynaklarda rastlamaktayız. (Kalafat, 2004, s. 15). Türk inanışlarına ait en eski bilgiler de Çin kaynaklarında yer almaktadır. Çin tarihî kayıtlarına göre, Orta Asya Şamanizm'i Gök Tanrı, güneş, ay, yer, su, ateş ve atalar kültlerinden ibaretti. (İnan, 1986, s. 186).

Şamanizm'in en belirgin özelliği tabiat ile toplumun bir bütün oluşturmasıdır. Şamanizm'in uygulayıcısı olarak görülen şaman, öteki dünyanın bu dünyadaki temsilcisi, tüm gizli bilgilerin kaynağıdır. Kutsal bilgileri veya insanların ruhlardan, ruhların insanlardan isteklerini ileten arabulucu görevini üstlenmektedir. Şamanizm birçok araştırmacı tarafından, tam anlamı ile din olarak sayılmasa da yayıldığı alanda ve dönemde dinin yerini almıştır. Ancak, genel olarak kabul görmüş en eski Türk inancı Gök Tanrı inancıdır. Şamanizm ise Gök Tanrı inancının bir uzantısı olan atalar kültü ve doğa varlıkları inanışıdır.

Göğün en üst katında oturan Göktengri'nin buyruğu altında bulunan ve tanrıdan daha alt katlarda yer alan birkaç oğlu ya da kızı vardır. Bunların sayıları kabilelere göre değişiklik göstermektedir. Genellikle yedi veya dokuz oğul ya da kızdan bahsedilir. Şaman ise bunlar ile irtibat halindedir. Göktengri'nin oğulları veya kızlarının görevi, insanlara göz kulak olmak ve yardım etmektir. Tanrılar bazen, Buryatlar, Yakutlar ve Moğollarda daha kalabalık olarak aktarılmaktadır. Buryatlar 55 iyi ve 44 tane kötü tanrıdan söz edilmektedir. Bu tanrılar birbirleri ile sürekli savaş içindedir. Morfolojik bakımdan, bu inanç sistemi genel olarak Hint-Avrupa halklarının inancına yakındır. Büyük Gök Tanrısının yanında ona yardımcı tanrılar yer almaktadır. Dünyanın hangi çağı ve tarihinde olursa olsun, tamamen arı ve sadece bir millete özgü dinsel olgu bulma şansımız bulunmamaktadır (Eliade, 1999, s. 28).

Orta Asya'da önemli yere sahip olan Türk kavimleri, önemli ticaret yollarına da önemli derecede katkı sağlamışlardır. Bunun sonucunda ise hem milli kültürlerini ve inanışlarını uzak diyarlara taşımış, hem de uzaklardan gelen kültür öğelerini benimsemişlerdir. Çin'den başlayıp Batı'ya uzanan İpek Yolu ve Hindistan'dan Batı'ya uzanan Baharat Yolu bahsi geçen bilgi aktarımın kaynağıdır. Yani bu ticari yollar üzerinde sadece ipek, yeşim taşı, baharat, porselen, kehribar ve fildişi gibi değerli malların aktarımının yanında değerli inanç ve kültür unsurları da taşınmıştır (Demirel, 2017, s. 139-144).

Orta Asya Şamanizm'inde; şaman ve yardımcı ruhlar (iye) arasındaki bu irtibatın temel amacı, manevi enerjileri fiziksel dünyaya yönlendirerek şifa sağlamaktır. Bu yönüyle Şamanizm; etnografiden antropolojiye, halk bilimi ve psikolojiden tıbba, edebiyattan güzel sanatlar ve felsefeye uzanan geniş bir disiplinler arası araştırma alanı oluşturmuş, son dönemde din tarihçilerinin de dikkatini çekmiştir.

Bu kadar geniş sahada incelenen Şamanizm, malzeme ve kaynak bakımından oldukça zengindir. Çalışmamızın hedefi, Şaman davulundaki çizimleri temel alarak Şamanizm'de evren ve dünyanın tezahürünü incelemek, yaradılış meselesine değinmek ve diğer inanç sistemleri ile nasıl etkileşime girdiğini irdelemektir.

Şamanizm inancında; ana karakter Şamandır. Her şey Şamana göre belirlenmektedir. Şaman sözcüğünün kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Avrupa'da yazılan eserlerde Şaman kelimesi Tunguzca kökenli olarak geçmektedir. (Radloff, 2012: 108). Burada vurgulanmak istenen Tunguz sihirbazlarıdır. (Radloff, 2012, s. 108). Bazı araştırmacılara göre ise kelimenin kökeni Moğolca veya Mançuca'dır (Radloff, 2012, s. 108). Sam kelimesinin Mançu ve Moğol dillerinde geçtiği ve bu sözcükten şaman kelimesinin türediği öne sürülmektedir. (Radloff, 2012, s. 108). Başka bir görüş ise Şamanizm'in Budizm kökenli olduğudur. Kelime kökeni ise Sanskritçe "srmana/çrmana" yani dilenci-keşiş veya Budist-keşiş anlamına gelen sözcükten türediği belirtilmektedir (Güngör, 2019, s. 325). Türk toplumları Şamanlarına "Kam (gam, ham)" olarak adlandırmaktadır. Altay, Teleüt, Lebed, Şor, Sagay, Koybal, Kaç, Küerik, Soyon, Kumanlarda ve Uygurlarda da "kam" kelimesi kullanılmaktadır. Moğol, Buryat ve Kalmuklar erkek şamana "bö" veya "böğe" adını kullanırken, Kırgızlar ve Kazaklarda "baksı, bakşı" isimleri kullanılmaktadır.Ayrıca kadın kamlar için Türkçe "od" yani ateş kelimesinden türeyen "utgan" veya "udagan" sözcüğünü kullanmışlardır. (Raddloff, 2012, s. 112). Türk inancı üzerine inceleme yapan Ziya Gökalp, Türk Medeniyet Tarihi adlı eserinde belirttiğine göre Türk dininden "Toyonizm" veya "Nom" diye bahsetmektedir. Kâhin ve sihirbaza ise "Kam" denildiğine vurgu yapmaktadır (Gökalp, 1976, s. 40). Ancak Abdulkadir İnan, Ziya Gökalp'in toyonizm diye adlandırdığı inancın aslında bu gün ki Budizm olduğunu ve eski Türk inancının Şamanizm olduğunu açıklamaktadır(İnan, 1986: 187). Şamanizm, Ural-Altay halklarından olan Türk, Moğol, Tunguz gibi kuzey Asya halkları arasında yayılan inanış olarak görülmektedir (Radloff, 2012, s. 15). Radloff "Türklük ve Şamanlık" adlı çalışmasında da; Walter Ruben'nin konuyla ilgili bir görüşünü şu biçimde aktarmıştır: *"Ruben, doğrudan doğruya Hind kaynaklarına dayanarak, Şamanizm'in daha Aryalılardan önce Orta Asya'dan gelen kültür dalgaları ile şimali Hindistan'a yayılmış olduğunu belirtmiştir"* (Radloff, 2012, s. 109). Bu durumda; "şaman" kelimesinin Sanskrit bir kökten gelmiş olduğu iddiası zayıflamaktadır (Demirel, 2017, s. 139-144).

Şamanizm'in kökeni hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. A. Ohlarmarks, V. Priklonskiy, V. Troşçanskiy, V. Bogoras, V. Jochelson ve D. Zelenin'e göre Şamanlık kuzey kökenlidir (Bayat, 2006, s. 41). Bu görüşten yola çıkarak Şamanlık cezbe dayanmaktadır. Cezbin temelinde ise menelik (Yakut Türklerinde, Şamanlık yeteneği olan kişilerde görülen sinirsel hastalık) hastalığı yatmaktadır. Bir diğer görüşün temelinde Kara Şamanlık meselesi yatmaktadır. Şaman inancının ilk ortaya çıkış evresine Kara Şamanlık denilmektedir. Bu inanışa göre ilk Şamanlar kadınlardan oluşmaktadır. Yani Şamanizm'in temeli anaerkil bir toplum olduğuna işaret etmektedir (Bayat, 2006, s. 22-25). Bu konuda Atatürk'ün direktifi üzerine Yusuf Ziya

Yörükan, Türk dini üzerine araştırmalarda bulunmuştur. 1932 yılında bitirdiği ancak yayımlanmamış iki ciltlik Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri adlı eserinin birinci cildinde doğu kaynaklarında "Şemeniyye" ve Avrupa kaynaklarında "Şamanizm" diye adlandırılan inanışın asıl adı "Türk dini" diye söz etmektedir (Yörükan, 2005, s. 15).

1. Şamanizm'e Göre Dünya Düzeni

Şamanizm'e göre dünya, belli katmanlardan oluşmaktadır. Yukarıda on yedi kattan oluşan ışık âlemi bulunmaktadır. Yer altında ise batı Türklerine göre yedi ve doğu Türklerine göre dokuz kattan oluştuğu bilinen karanlıklar âleminin bulunduğuna inanılmaktadır (Emeç, 2019, s. 87-100). Bu katmanların arasında insanların içinde yaşadığı yeryüzü vardır. İnsanlar bahsi geçen her iki dünyanın etkisi altındadır. Işık katında oturan tanrı ve ruhlar insanları koruyup kollamaktadır. Aşağı katta ise ifritler, kötü ruhlar ve kötülüğün tanrısı Erlik Han bulunmaktadır. Bunlar insanları kötülüğe sürükler, insanları yok etmek isterler. Bu düzenin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için yaradılış efsanelerine bakmak gerekmektedir. Güneş, ay, yıldızlar, yer, gök ve tüm varlıklar yaratılmadan önce her yer sudan ibarettir.

Dünyanın yaradılışı Orhun Kitabelerinde (𐰋𐰃𐰍: 𐰴𐰺𐰇: 𐰉𐰺𐰋: 𐰃𐰏𐰍: 𐰇𐰇𐰆𐰓𐰣𐰉: 𐰋𐰇𐰃: 𐰋𐰉: 𐰋𐰇𐰇: 𐰏𐰇𐰆: 𐰇𐰆𐰑𐰣 :𐰘𐰴𐰉) "üze kök tengri asra yağız yer kılundukta ikin ara kişi oglı kılınmış"[1] (üstte mavi gök altta yağız yer kıldık (yarattık) ikisinin arasında insanı kıldık), diye anlatılmaktadır (Tekin, 1988: 8-9). Roux, eski çağlarda evrenin iki bölümden oluştuğunu söylemektedir. Bunlar; Gökyüzü ve Yeryüzüdür ve birinin diğerini örttüğünden bahsetmektedir (Roux, 2002, s. 106). Ancak XI. yüzyılda Türk Moğol inancında yerin altı olarak nitelendirilen üçüncü bir bölge daha olduğuna da değinmektedir. Roux aynı eserde kare dünyadan bahsetmektedir. Kare dünya en eski coğrafi terimlerden biridir. Ancak Tuikiler ve Kırgızlarda kare dünya düşüncesinin hakîm olduğundan bahsetmektedir. Kare dünya inanışına göre göğün çemberi dünyanın karesinin içinde yer almaktadır. Kırgızlar ve Tuikiler göğün çemberi dışında düşman ve yoksul halkların yaşadığına inanmaktadırlar. Dünyanın merkezinde kendileri oturmakta doruk noktası ise Ötüken Dağı olduğunu kabul etmektedirler (Roux, 2002, s. 107).

Altay yaradılış efsanesine göre; Tanrıların en büyüğü olan Tengere Kayra Kan, kendine benzeyen bir varlık yaratır. Buna 'kişi' adını verir. Kişi ve Kayra Kan birlikte suyun üzerinde sakin sakin uçarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Kişi bu durumdan memnun değildir, Kayra Kan'dan yukarı uçmaya başlar ve uçma özelliğini kaybedip suya yuvarlanır. Boğulacakken Kayra Kan'dan yardım ister. Kayra Kan, ona sudan çıkmasını emreder. Uçma özelliğini kaybeden kişinin oturması için yeryüzünü yaratır. Bunun için kişiye derinlere dalarak toprak çıkarmasını söyler. Kişi toprak getirirken kendine gizli bir arazi yapmak amacıyla ağzına toprak gizler. Ancak yukarı çıkınca ağzındaki toprak şişer ve onu boğar. Kayra Kan ağzındaki toprağı tükürmesini emreder. Etrafa sıçrayan topraklar bataklıkları ve dağları oluşturur. Oysa Kayra Kan'ın yarattığı yer düzlüklerden meydana gelmektedir. Bu duruma sinirlenen Kayra Kan, kişiye Erlik adını verir ve onu ışık diyarından kovar. Kayra Kan, yerden dokuz dallı ağaç büyüttür. Her dalın altında bir insan yaratır. Bu dokuz kişi dokuz Oğuz boyunun ataları olmuştur. Erlik Han, Kayra Kan'dan insanları emrine vermesini ister. Kayra Kan bu isteği kabul etmeyince Erlik Han, insanları kolaylıkla kandırıp yoldan çıkarır. (Radloff, 2012, s. 18-20).

İnsanların Erlik Han'a inanmasına kızan Kayra Kan, Erlik Han'ı yeraltı dünyasının üçüncü katına sürdü. Kayra Kan'da ışık diyarının on yedinci katına çekildi. İnsanları koruması için May-Tara'yı bıraktı. Sonra Erlik Han, Kayra Kan'dan izin alarak kendine bir sema yaptı. Burada Erlik Han ve yoldan çıkan kötü ruhlar birlikte rahatça yaşamaya başladı. Bu duruma kızan Kayra Kan, Mandışira Bahadırı yolladı. Erlik Han'ın semasını yıktırdı. Mandışira Bahadır'ın darbeleriyle yıkılan semanın parçaları yeryüzüne döküldü. Bundan dolayı yeryüzünde uçurumlar, aşılması zor ormanlar ortaya çıktı. Kayra Kan, Erlik Han'a sonsuza kadar güneşin ve ayın olmadığı yerin altında kalmasını emretti. (Radloff, 2012, s. 18-22). Orta Asya ve Sibirya halk mitolojilerinin çoğunluğunda yeryüzü yaratılmadan önce büyük bir okyanustan ibaretti. Yukarıda bahsedilen Altay yaradılış efsanesini Bahaeddin Ögel şöyle anlatmaktadır.

Yerin yer olduğunda, sular yeri sarardı,

Ne gök ne ay ne güneş, nede bir dünya vardı.

Tanrı uçar dururdu, insanoğluysa tekti,

O'da uçar, uçardı, sanki Tanrıyla eşti.

Uçar, hep uçarlardı, yer yoktu konamazlardı,

Tanrı idiler çünkü ondan yorulmazlardı.

[1] Bakınız; Kültigin Yazıtı Doğu Tarafı 1-2 satır.

Yoktu Tanrının hiçbir, başında düşüncesi,

İnsanoğlunun ise, durmadı hiç hilesi (Ögel, 1997, s. 76).

Şaman inancında evrenin katmanları ve ışık âleminin on yedinci katında Kayra Kan'ın bulunduğundan söz etmiştik. Buna göre, her tanrı semanın ayrı katlarında oturmaktadır.

Bir de yeryüzünde insanlarla birlikte bulunan ruhlar topluluğu vardır ve bunların da hanları bulunmaktadır. Hanlar, su kaynaklarında, dağın tepesinde, en yüksek ağaçta yaşarlar. Güçsüz olan insanoğlu, yer üstünde bulunan hanlar, ışık âleminde ve yer altında bulunan tanrılarla irtibata geçecek gücü kendinde bulamaz. Bunun için bir aracıya ihtiyaç duyar. Aracı olarak cennetteki atalarının ruhlarına başvurulur. Ancak herkes atalarla iletişim kuramaz ve her ataya yardım etme yetkisi verilmez. Bu beceri ancak Şamanlarda vardır. Şaman, ayin esnasında davulunun yardımı ile ataların ruhunu çağırabilmektedir. İnsanlar, hastalığın şifası, kader gibi konularda Şaman aracılığı ile Tanrılardan yardım ister ve isteklerinin gerçekleşmesi için onlara kurbanlar sunar. Kurbanlarını yukarı katta ve yeraltında yaşayan Tanrılara yollar. Yeraltı Tanrısı Erlik Han insanlara kötü ruhlar aracılığı ile hastalık bulaştırmaması için ona da kurbanlar yollanır. Erlik Han'ın yardımcılarına Körmös, Etkar, Yaman Üsüt adları verilmektedir. Bunların görevi insanların dünyaya gelmesini engellemek ve onları yok etmektir. (Radloff, 2012, s. 16-34).

İnsanlar hayatları boyunca önemli bazı dönemlerden geçer; doğum da bu süreçlerden biridir. Bu geçiş, başka bir sürecin eşiği olarak kabul edilir. İnsanlar yaşadığı geçiş süreçlerini kutsamak ve bu dönemde savunmasız olduğu düşünülen kişiyi herhangi bir tehlikeden korumak için ritüel yaparlar (Işık; Öztürk, 2023, s. 445-456). Doğum esnasında bir insan daha dünyaya gelmesin diye Erlik Han, Körmöslerinden birini yollar. Körmös doğuma engel olmaya çalışır. Engel olamaz ise, hayatı boyunca doğan kişiyi izler. Göğün on altıncı katında oturan ve tüm varlıkların başında bulunan Tanrı Ülgen, bir çocuk doğacağı zaman, yardımcısı olan Yayuçilerden birini yollar. Yayuçi, hayat kuvveti alarak çocuğun dünyaya gelmesini sağlar. Hayatı boyunca insanı sağ omzunda Yayuçi, sol omzunda Körmös takip eder (Radloff, 2012, s. 28-29). Bu olay Hristiyan ve Müslüman inancındaki insanları sağ ve sol omuzunda takip eden günah ve iyiliklerini not alan meleklerle benzerlik göstermektedir. İnsanlar bu olaylardan dolayı Erlik Han'ı kızdırmaktan çekinir. Yeryüzünde yaşayan insan karanlık ve ışık gibi zıt kuvvetlerin etkisinde kalmaktadır. Bu iki kuvvetin arasında insana yol gösteren Şamanlar vardır. Şamanlar ataların ruhuna kolaylıkla ulaşabilmektedir. Radloff, atalarının ruhuna kolayca ulaşmalarından dolayı Şamanlığın irsî olabileceği kanısına varmıştır. Şaman aileden olmalı ya da ruhların seçtiği kişi Şaman olabilmelidir.

Ruhlar tarafından seçilen kişiye Şaman hastalığı bulaştırılır veya ölen atasının ruhu Şaman adayının rüyasına girer. Bu olay Altay Türklerinde ruh basması olarak nitelendirilir. Seçilen kişi Şaman olabilmek için eğitilir. Aynı zamanda Şamanın davulu ve kıyafeti hazırlanır. Ancak eğitimini tamamladıktan sonra ayin yapabilmektedir. Şaman, kutsal bilgilerin aktarıcısıdır. Düğün, cenaze törenleri, kurban sunmak, fal bakarak gelecekten haber vermek, evi kötü ruhlardan temizlemek, kayıpları bulmak ve toy törenlerini yapmak gibi görevleri vardır.

Şamanın ayinleri yapabilmesinin en önemli parçası davuludur. Müzik, insanın yaşadığı her duyguyu en iyi ifade etmenin yoludur. İnsan sevincini müzikle anlatırken, en çarpıcı duygularını da matem tutarak haykırabilmektedir. Yakılan ağıtlar bunun bir örneğidir. Şaman ritüellerinde, sesin gücünden yararlanmaktadır. Türklerde bir hayvanın kimliğine bürünme motifi Şamanizm'de sıkça rastlanan bir olaydır. Şamanlar zaman zaman bir "kuş" kimliğine bürünürler, ritüel esnasında Şaman bilincini kaybedip trans haline geçer böylece evrende yolculuk yapabilmektedir. Ayrıca Şamanların genelde toplum işlerine yardımcı olduğu gibi toplumdan uzak yerlerde yaşadığı bilinmektedir. Ancak Hassan, bu konuyu, "Şaman iş bölümünün bir biçimine hayatiyet kazandırırken, kabile üyeliğinin olağan işlerini de sürdürür" diye açıklar (Hassan, 2015, s. 66). Buradan Şamanların aslında kabilenin diğer üyeleri gibi yaşamlarına devam ettiği sonucu çıkarılabilir.

Ayrıca her Şaman'ın şekline girdiği bir erk hayvanı vardır. Genelde büyük yani güçlü Şamanların eşleri kuşlardır. Daha çok kartal haline girer göğü dolaşırlardı. Göklerde dolaşır sonra da yere inerlerdi. Bir hayvanın kılığına girme olayına Anadolu'daki eski şairler "donuna girmek" şeklinde ifade etmektedirler. Ahmet Yesevî, "turna donuna", Hacı Bektaş Velî, "güvercin donuna", Abdal Musa ise "geyik donuna" bürünürlerdi. Anadolu'da yazılan hikâyelere göre Hacı Bektaş Velî güvercin donuna girip Anadolu'ya geldi.

Abdal Musa, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Anadolu'ya gelişini şöyle anlatır:

"Güvercin donuyla Urum'a uçan, imamlar evinün kapısın açan!..." (Ögel, 1997, s. 110).

Gerçekte Anadolu'da anlatılan öykülerde Hacı Bektaş-ı Veli'nin bir güvercin olup uçarak Anadolu'ya geldiği anlatılır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin büyük gücünü gören yerli dervişler onun gücünden korkmuşlardır.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Anadolu'ya gelişiyle ilgili olarak şöyle bir anlatım bulunmaktadır: "Hacı Bektaş-ı Veli güvercin donuyla Anadolu'ya geldiğinde, Doğrul Baba bir doğan donuna girerek onu yakalamak ister. Bunu gören Hacı Bektaş-ı Veli silkinerek insan olur ve Doğrul Baba'nın boğazını sıkar. Doğrul Baba tehlikeyi görünce Hacı Bektaş-ı Veli'den aman diler. O da onun yoluna girer.

Burada anlatılan öykü yakın döneme ait bir öykü gibi gözükse de öykünün özü Orta Asya Türk efsanelerine dayanmaktadır. Doğrul Baba'nın adı "Tuğrul Kuşu"nun adından alınmıştır. Tuğrul kuşu Türklerin kutsal saydığı yırtıcı kuşlardan biridir.

Abdal Musa, Hacı Bektaş-ı Veli'nin güvercin donuna girmesini şöyle anlatır:

"Ali oldum, Adem oldum bahane,

Güvercin donunda geldim cihane!..." (Ögel, 1997, s. 110-111).

Bütün bu anlatımların kaynağı Orta Asya'ya, Türk efsanelerine kadar dayanmaktadır.

Bektaşî inancının temelinde Uygur "tükellik" nazariyesi vardır. Budizm inancında, dünya bir tekerlek olarak kabul edilmektedir. Ruhları, tekerleğin etrafında döndürürler.

Budizm'e göre ölen insan ruhu başka bir bedene geçer. Buda inancını benimseyen Uygurlarda insan ruhu cisimler etrafında gelişir. Önce bitkiler, hayvanlar arasında dolaşır. Ruhun olgunluk çağı insan bedenine bürünmesidir. Uygurlar bu gelişim sürecine tükellik adını vermektedir (Ögel, 1997, s. 85-87).

2. Şaman Dünya Görüşünün Yansıması: Davul

Şaman kültürünün temel parçası, ritüeller, yuğ töreni, toy töreni ve düğünlerdir. Şaman, bu törenlerde yardımcı ruhlara ulaşabilmek için müziğin ritminden yararlanır. Müzik, insan ruhunu ve duygularını yansıtan en iyi aracıdır. Yani Şaman toplumlarında müzik ve ritüel iç içedir. Müziğin çok önemli olduğu inanç sisteminin en özel objesi davuldur. Şaman, davulu olmadan ayin yapamaz. Davul, şaman için vazgeçilmez bir araçtır.

Davulun ritmi Şamanın işine yoğunlaşmasını sağlar. Davul, sadece müziğin ritmini yansıttığı için değil, davul üzerindeki resimler de önemlidir. Davulun üzerine çizilen resimler, Şaman felsefesini ve dünya görüşünü yansıtmaktadır. Çizilen resimler, atalardan gelecek nesillere aktarılmaktadır. Böylece bazı semboller kalıcılık kazanmıştır. Günümüzde davul olarak nitelendirdiğimiz objenin öncelikle tarihsel gelişimi incelenmelidir. Davul, farklı kültür ve toplumlarda farklı şekillerde adlandırılmaktadır.

Davul, Türk Şamanizm'inde "tüngür/dünür" olarak isimlendirilmektedir. Şaman inancını benimseyen diğer halklarda ise şu şekilde adlandırılmaktadır; Uryanhay Şamanlarında davul "tyüngür", Buryatlar "hese", Moğollar "bar, düngür", Tuvalılar, "hengere, düngür ve donkyur", Tülüetler "tünür ve çalu", Yakutlar "tüngür, tünür/dünür" diye adlandırılmaktadır (Bayat, 2006, s. 194). Şorlarda Şaman, davul yapma emrini Mus-tağ (Buz-dağ) denilen dağdan alır (İnan,1986, s. 94). Şaman hayatı boyunca 3 ile 9 davul kullanmaktadır. Kaç tane davul değiştireceği ruhlar tarafından belirlenmektedir. Kullanacağı davul sayısına göre Şaman ömrünün ne kadar olacağını anlar ve Şaman, gerçekten ölür ya da dağlara, steplere çekilerek izini kaybettirir (Radloff, 2012, s. 129; İnan, 1986, s. 94).

Davul, Altay-Sayan halklarından olan Tülüetler, Kumandiler, Tobalar, Şorlar gibi bazı toplumlarda Şamanın eşi olarak da nitelendirilmektedir. Bu konuyu Bayat şöyle açıklar: Şorlarda açık bir şekilde davul Şamanın eşidir. Davulun yapımı bittikten sonra Şaman adayı düğün töreni ile davulunu almaya gider (Bayat, 2006, s. 196). Radlof'un anlatımı ile davul yapımında kullanılan materyaller şunlardır; üst kısmı maral derisinden yapılmaktadır. Kasnağı ise ağaçtan oluşmaktadır. Davulu ortadan ikiye ayıran bir değnek bulunmaktadır. Bazen bu değnek oyularak kol ve ayaklara benzer ekler yapılır ve insanı tasvir eden bir görünüme bürünür (Radloff, 2012, s. 36-37). Ancak Yakut efsanelerinde davul, Şaman'ın atı olarak nitelendirilir. Şamanın yaptığı ayinlerde transa geçtiği zaman davulu binek at olarak kullanır. Bu nedenle muhtemelen davulun at derisinden yapıldığı düşüncesi ortaya çıkabilir (Radloff, 2012, s. 131).

Şaman davulu çalmakla, evrende yolculuk yapmaktadır. Bunun sonucunda davul Şamanın atı olmak dışında, göğe çıkmak için kullandığı simgesel ağaca da benzetilmektedir. Davulun hangi ağaçtan yapılacağının seçimi; Samoyedlerde; Şaman baltasını alıp ormana girer gözleri kapalı rastgele bir ağaç seçer. Ertesi gün arkadaşı o ağaçtan davulun kasnağını çıkarır. Yakutlarda, üzerine yıldırım düşmüş ağaçtan kasnağın yapılması uygun bulunur. Altay bölgesindeki Şamanların çoğunluğu hangi ağaçtan yapılacağını ve ne şekilde yapılması gerektiğini ruhlardan öğrenir. Birçok Şaman toplumunda ise yapılan davula kurban sunularak üzerine kan damlatılır (Eliade, 1999, s. 202).

Eliade, davulun yapımı bittikten sonra canlandırma töreni yapıldığından bahseder ve bu olayı şöyle anlatır: Şaman, davulun üzerine içki döker (muhtemelen kımız) kasnak canlanır ve Şamanın ağzından kesilip alındığı ağacı anlatır. Bundan sonra Şaman deriyi sular ve bu defa o canlanır. Derinin sahibi hayvan, çocukluğunu anne babasını ve avcı tarafından vurulduğu ana kadar anlatır ve Şamana her işte yardımcı olacağına dair söz verir. Bu hayvan aslında yardımcı olacağı Şaman'ın mitsel atasıdır (Eliade, 1999, s. 201). Şamanizm'in önemli bir parçası olan davul, aslında Şamanın mensup olduğu kabilenin atalarının özelliğini taşır. Çünkü Şamanizm'in esasında doğanın ve ataların ruhu ile bir olmak vardır.

Böylece Şaman ve davulu uyum içerisinde zaman olgusunu ortadan kaldırır ve evrende yolculuk yapması kolaylaşır. Çünkü Şamanizm'in temelinde doğanın ve ataların ruhu ile bir olmak vardır.

3. Şaman Davulu Üzerindeki Simgeler

Şaman davulu üzerindeki figürler ya hayvan başlıdır ya da kimi zaman boynuzlu, basit bir insansı kafaya sahiptir. Hayvan başlı resim grupları ise kendi içinde ikiye ayrılır; Kuş başlı ve ayı başlı yaratıklar. Sibirya'da Tom nehri yakınındaki kayalarda, Okladmkov ve Martinov tarafından şaman olarak tanımlanan kuş başlı şematik figürler bulunmuştur.

Daha önce, davulun yapıldığı ağacın önemli olduğunu vurgulamıştık. Davul yapımında kullanılan ağaç ve cinsi toplumlara göre değişiklik gösterse de bunların hepsi "Hayat Ağacı"nı simgelemektedir.

Eski Türk toplumlarının benimsediği Şamanizm'e göre; dünyanın ve evrenin tezahürü Şaman davulu üzerindeki simgelerden anlaşılabilmektedir. Hayat Ağacı, temel simgelerden biridir.

Eski Türklerin inancına göre, ruhların bulunduğu bir "Hayat Ağacı" vardır. Yeni biri dünyaya geldiğinde, bu ağaçtaki ruhlardan biri dünyaya inerek, o bedene yaşam verirdi. Ölenlerin ruhları da, yine bu "Hayat Ağacı"na dönerlerdi.

Altay Türk efsanelerine göre yeryüzünden gökyüzüne kadar çok büyük bir çam ağacı bulunuyordu. Gökleri delip geçen bu ağacın tepesinde ise Tanrı Bay Ülgen otururdu (Radloff, 2012, s. 7). Şaman davullarında sözünü ettiğimiz "Gök Ağacı" motifinin resmedildiğini görürüz. Bu ağacın kökü yeryüzünden değil, göğün başladığı yerden başlamaktadır. Dokuz dalı olan bu ağacın bir yanında "Ay" bir yanında "Güneş" bulunurdu.

Güney Sibirya bölgesinde ise efsanelerde bazı farklılıklar olduğunu görürüz. Örneğin; dünyanın ortasında göklere uzanan demir bir dağ vardır. Bu dağın üzerinde de yedi dallı bir kayın ağacı bulunmaktadır. Bazı efsanelerde ise dünyanın ortasında bir deniz vardır, ağaç bu denizden yükselmektedir.

Kayın ağacı Türk efsanelerinde önemli bir yer tutar. Türkler oklarını ve yay kılıflarını[2] günlük yaşamlarında kullandıkları araç-gereçlerini (yemek kapları, eyer, semer, çadır tepeleri vb) kayın ağacından yaparlardı.

"Anan olsun, yavrum," dedi

Dört kayının özsuyu

Bahadır oğlunun ağzına

Her gün damla damla aksın diye

Bir oluk yerleştirdi... (Çoruhlu, 2000, s. 113).

Ruhlar âlemiyle insanlar âlemi arasındaki geçişi sağlayan "Gök Kapısı"nın bekçisinin çift başlı kartal[3] olduğuna daha önce değinmiştik. Göçebe bir yaşam biçimi benimseyen Türkler için Kutup Yıldızı çok önemlidir. Güneş battıktan sonra yönlerini bulmakta kendilerine yardımcı olan Kutup Yıldızı Türklerin ilgisini çekmiştir. Bilindiği gibi Kutup Yıldızı, hareket etmeyen tek yıldızdır ve çok parlaktır. Türklerin Kutup Yıldızı ile ilgili efsaneler yaratmasına şaşırmamalıdır. Türklerin inancına göre "Tanrı, dünya ile yıldızları Kutup Yıldızı'na bağlamıştır." Buradan anlaşılacağa üzere tüm yıldızlar Kutup Yıldızı'nın etrafında dönmekteydiler. Bu düzenin bozulması, evrenin sonu demektir.

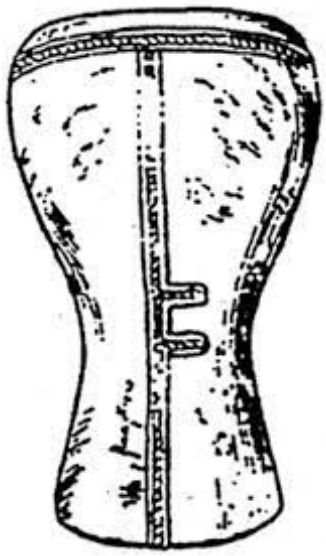
Göğün kapısını bekleyen "Çift başlı kartal"ın görevi; ruhların rastgele yeryüzüne inmesi; yeryüzündeki ruhların da kontrolsüz bir biçimde ruhlar âlemine geçmesini önlemektir.

Ayrıca davulun üst kısmında yedi renkli gökkuşağı tasviri bulunmaktadır. Gökkuşağının altında ise merdiven vardır (Bayat, 2006, s. 208). Merdiven, şamana ayin esnasında göğe yükselmesine yardımcı olur. Ayrıca davul üzerinde kutsal demirden yapılan

[2] Yayın etrafı kayın ağacı kabukları ile kaplanır. Böylece yay daha esnek bir hale gelir.

[3] Anadolu Selçukluları'nda çok kullanılan "çift başlı kartal" motifine "Selçuklu Kartalı" da denir.

objeler de bulunmaktadır. Davul genelde yuvarlak biçimde tasarlanmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda farklı şekillerde tasarlandığına da rastlanılır. Buna örnek olarak Pazırık Kurganında bulunan boynuzlu Şaman davulu verilebilir (Bayat, 2006, s. 171).

Görsel 1: Pazırık Kurganında Bulunan Boynuzlu Davul (Bayat, 2006, s. 171).

Altay-Sayan dağları civarında yaşayan halkların Şaman inancı benzerlik gösterdiği gibi, davul üzerine çizilen objelerde benzerlik göstermektedir. Tasarım olarak genelde bu davulların sağ tarafında güneş sol tarafında ay çizilir. Bu durumun tersi olarak Hakas Şamanlarının davulunda sağda ay, solda güneş yer almaktadır. Erlik ve Ülgen'in oğulları kızlarının resimleri bulunmaktadır. Kuş ve yılan resimleri de bulunmaktadır. Bazı Şaman davulunda insana benzer motiflerde bulunmaktadır.

Görsel 2: Altay Şaman Davulu (https://www.soylentidergi.com/tanrilarin-aracisi-samanlarda-kiyafet-ve-esya-gelenekleri/).

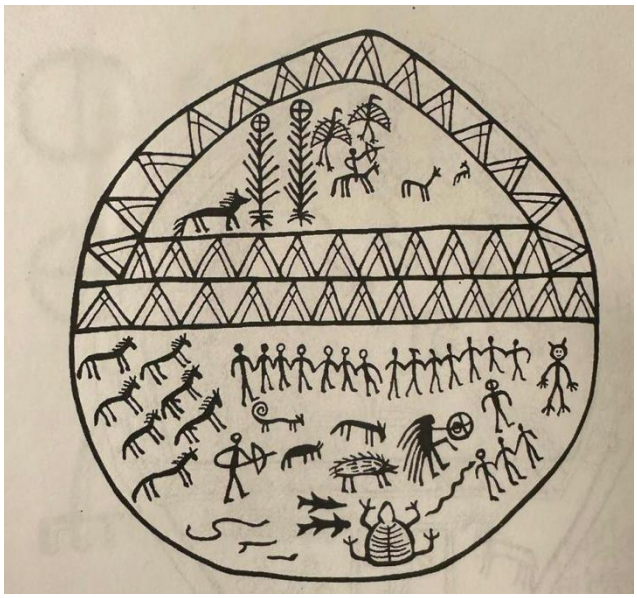
Görsel 3: Altay Şaman Davulu (https://tengriciturkiye.blogspot.com/2016/08/saman-davulu.html).

Davulu dikey olarak bölen sapa, "tokuş" denilmektedir. Ortadan geçen sap ise davulu eşit olmayan parçaya böler. Bu gök ve yeryüzünü simgeler. Yukarı kısımda kuşlar, gök kuşağı ve gökyüzü ruhlarını simgeleyen hayali ve mitolojik objeler yer alır. Aşağıda ise yeraltını simgeleyen kötü ruhlar tasvir edilir. Çizilen hayvanlar veya eli oklu insanlar genelde sağ tarafa doğru hareket etmektedir. Tasvir ve simgeler yönünden Altay, Şor, Teleüt, Hakas ve Telengi Kumandin davulları benzerlik gösterir.

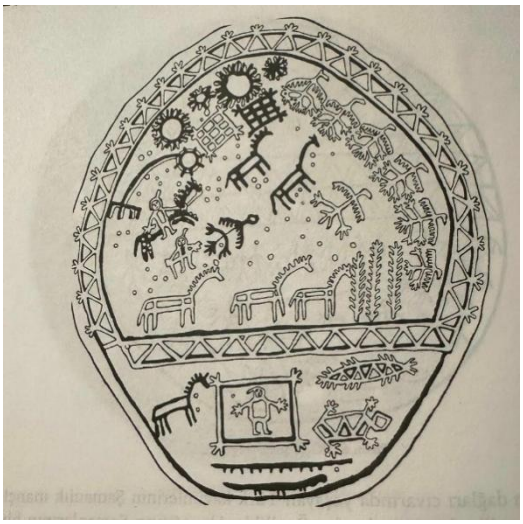
Altay-Sayan davullarının üzerindeki sopalarda on iki tane "mars" adı verilen delikler bulunur. Bu delikler aracılığı ile Şaman yer altına ineceğine inanılır. Davulun alt kısmında yer alan kurbağa, koyunları korumaktadır. Yer altı dünyasını simgeleyen iki tane balık vardır. Biri kara diğeri ala renkli iki tane bekçi köpeği de yeraltında bulunur. Bunlar kötü ruhların geldiğini Şaman'a bildirir. Ayrıca Erlik Han'ın hizmetinde bulunan yedi insan ve yedi at davulun alt kısmındadır. Yılan da yeraltını simgeleyen objelerdendir. Davulun alt kısmında tasvir edilen tavşan ise Şaman'ın kullandığı malzemeleri koruyan ruha işarettir. Evrenin yaradılış temasının en önemli unsuru ağaç davulun orta kısmında bulunur. Şaman bunu yeryüzü, gökyüzü ve yeraltı âlemini birleştirmek için kullanır (Bayat, 2006, s. 194-210).

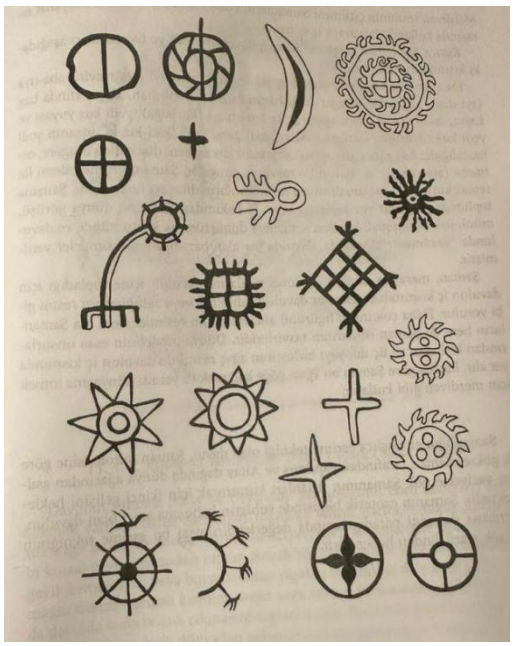
Görsel 4: Şaman davulu üzerinde tasvir edilen hayvanlar (Bozdemir, Özçelik, 2019, s. 109).

Görsel 5: Koçin Şaman davulu (Bayat, 2006, s. 207).

Görsel 6: Teleüt Şaman davulu (Bayat, 2006, s. 208).

Görsel 7: Şaman davulunda yer alan mitolojik semboller (Bayat, 2006, s. 209).

Sonuç

Şamanizm, insanlık tarihinin en eski inanç sistemlerinden biri olarak, doğa ile insan arasındaki derin bağları ve uyumu temel alır. Bu kadim inanç sistemi, yalnızca bireylerin manevi dünyalarını şekillendirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal denge ve uyumun korunmasında da önemli bir rol oynar. Şamanizm'in temelinde, evrenin ve dünyanın bir bütün olarak algılanması ve bu bütünlüğün korunması yatmaktadır.

Şamanizm'in evren tasavvuru, gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç ana katmandan oluşan bir sistem üzerine kuruludur. Bu katmanlar arasında Şaman, bir köprü görevi görür ve bu köprü aracılığıyla hem bireyler hem de topluluklar için rehberlik eder. Şamanlar, ruhsal boyutlar arasında geçiş yaparak, yalnızca fiziksel hastalıkların değil, aynı zamanda toplumsal sorunların çözümüne de katkıda bulunur. Onların rehberliği, liderlere ve kabilelere yol göstermek, tehlikelerden korumak ve doğayla uyum içinde bir yaşamı teşvik etmek gibi birçok alanda etkili olmuştur. Davul ise, Şamanizm'de bir ritüel aracı olmanın ötesinde, çok boyutlu bir anlam taşır. Bu enstrüman, Şaman'ın farklı boyutlara yolculuk yapmasına olanak sağlamakla kalmaz; aynı zamanda dünya tasavvurunun somut bir yansımasıdır. Üzerindeki semboller, yaradılış mitlerinden evrenin katmanlarına kadar uzanan bir hikâyeyi içinde barındırır. Şamanın davul aracılığıyla gerçekleştirdiği ritüeller, bireylerin ruhsal iyileşme süreçlerinden toplulukların sosyal dengelerine kadar geniş bir yelpazede etkili olmuştur.

Günümüz dünyasında, Şamanizm'in evren ve dünya tasavvuru, modern yaşamın hızla artan doğadan kopukluğunu dengeleyebilecek önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Doğayla uyum içinde yaşama felsefesi, çevresel sorunların çözümü için bir rehberlik aracı olarak değerlendirilebilir. Şamanizm, bireylerin yalnızca kendi iç dünyalarına değil, çevrelerindeki doğaya, diğer insanlara ve evrensel düzenin bir parçası olduklarına dair farkındalıklarını artıran bir perspektif sunar.

Bu bağlamda Şamanizm, geçmişin bir kalıntısı olarak görülmek yerine, bugünkü çevresel, ruhsal ve toplumsal sorunlarla başa çıkmak için yol gösterici bir öğreti olarak değerlendirilebilir. Şamanlar tarafından uygulanan ritüeller ve kullanılan araçlar, insanların doğayla olan bağlarını güçlendirmelerine ve kendilerini evrenin bir parçası olarak hissetmelerine yardımcı olmaktadır.

Şamanizm'in doğa, evren ve insan arasındaki derin bağlantıları anlamaya yönelik mesajı, çağdaş toplumlar için bir rehber niteliği taşır. Bu kadim inanç sistemi, doğayla sürdürülebilir bir ilişki kurmanın ve insanlığın çevresiyle uyum içinde yaşamasının önemini hatırlatır. Şamanizm'in zengin kültürel geçmişi, yalnızca geçmişi anlamamıza değil, aynı zamanda geleceği daha bilinçli bir şekilde inşa etmemize de ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Şaman; ait olduğu toplumun, insanların fiziksel ve manevi hekimdir. Bilinmeyenleri bilen, yol göstericidir. Ruhlar âlemi ile bağlantı kurabilen ve atalardan haber getirendir. Şaman, bir toplumun manevi gücünün temelidir.

Kaynakça

Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı.* Ötüken Neşriyat.

Bozdemir, O. ve Özçelik, H. (2019). Şamanist Ritüeller Kapsamında Şaman Davulunda Bulunan Sembollerin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Sanat; Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi,* 102-116.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Anahtarı.* Kabalcı Yayınevi.

Demirel, Ş. (2017). Şamanizm ve Budizm Arasındaki Paralellikler. *Akademik Hassasiyetler,* 4/8, 139-144.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm.* (İ. Birkan, Çev.). İmge Kitapevi. (Orijinal eserin basım tarihi 2004).

Emeç, G. (2019). Uygur Türklerinde Gök ve Gök Cisimleriyle İlgili Efsanelerin İncelenmesi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi,* 87-100.

Gökalp, Z. (1976). *Türkçülüğün Esasları.* Milli Eğitim Basımevi.

Güngör, H. (2019). Şamanizm. *İslam Ansiklopedisi.* C 38. Türkiye Diyanet Vakfı, 325-328.

Hassan, Ü. (2015). *Eski Türk Toplumu Üzerine İncelemeler.* Doğubatı.

Hoppal, M. (2012). *Şamanlar ve Semboller.* (F. Sel, Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 2010).

Işık, H. ve Öztürk, V. E. (2013). İlk Türklerin Geçiş Dönemlerine Dair İnançlarının Günümüz Kuzey Batı Ankara'daki İzleri. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 445-456.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar.* TTK.

Kafesoğlu, İ. (1980). *Türk Dini.* Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kalafat, Y. (2004). *Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm.* Yeditepe Yayınevi.

Ögel, B. (1987). *Türk Mitolojisi I.* Milli Eğitim Basımevi.

Radlof, W. (2012). *Türklük ve Şamanlık.* Örgün Yayınevi.

Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini.* (A. Kazancıgil, Çev.). Kabalcı Yayınevi. (Orijinal eserin basım tarihi 1984).

Tanyu, H. (1983). Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar. *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 155-157.

Tekin, T. (1988). *Orhon Yazıtları,* TDK.

Yörükan, Y. Z. (2005). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm.* Ötüken Neşriyat.

İnternet Kaynakları

Şaman Davulu (2024, 11 Kasım). https://www.soylentidergi.com/tanrilarin-aracisi-samanlarda-kiyafet-ve-esya-gelenekleri/.

Şaman Davulu (2024, 21 Kasım). https://tengriciturkiye.blogspot.com/2016/08/saman-davulu.html.